

дошкільному віці активно сприяє формуванню відсутніх мовленнєвих компонентів та корекції вже сформованих, але у дітей з ЗНМ вона має свої особливості. Та все одно вона не втрачає свого значення для розвитку особистості, завдяки грі логопед організовує продуктивне і цікаве для дитини логопедичне заняття, що в свою чергу позитивно налаштовує дошкільників до роботи. В свою чергу, спеціальний психолог, супроводжуючи дітей з ЗНМ, враховуючи особливості їх гри, підбирає психокодекційні ігри та вправи, допомагаючи подолати вторинні та третинні порушення психосоціального розвитку. В подальшому ми плануємо на практиці дослідити реальний стан сформованості ігрової діяльності, її особливості у дошкільників із ЗНМ в умовах дошкільних установ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Выготский Л. С. *Игра и ее роль в психическом развитии ребенка / Психология развития / Л. С. Выготский.* – СПб. : Питер, 2001. – С. 56 – 79.
2. Запорожец А. В. *Избранные психологические труды: В 2-х томах. Том 1. Психическое развитие ребенка / Под ред. В. В. Давыдова, В. П. Зинченко.* – М. : Педагогика, 1986. – 320 с.
3. Калягин В. А. *Логопсихология Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / В. А. Калягин, Т. С. Овчинникова.* – М. : Академия, 2007. – 320 с.
4. Конопляста С. Ю. *Логопсихология: навч. посіб. / С. Ю. Конопляста, Т. В. Сак.* – К. : Знання, 2010. – 293 с.
5. Левина Р. Е. *Нарушение речи и письма у детей [Текст]: избр. тр. / Ред.-сост. Г. В. Чиркина, П. Б. Шошин.* – М. : Аркти, 2005. – 221 с.
6. *Логопедія. Підручник. Третє видання, перероблене та доповнене / За ред. М. К. Шеремет.* – К. : Видавничий Дім «Слово», 2014. – 672 с.
7. *Логопсихология / Авт.-сост. С. В. Лауткина.* – Витебск : Изд-во УО «ВГУ им. П. М. Машерова», 2007. – 150 с.
8. Рібцун Ю. В. *До проблеми вивчення порушень мовленнєвого розвитку молодших дошкільників із ЗНМ / Ю. В. Рібцун // Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції: (23–24 листоп. 2005 р.).* – К., 2005. – С. 78–81.
9. Сайко Х. Я. *Особенности застосування гри в системі формування лексичної компетентності дітей дошкільного віку із*

- загальним недорозвиненням мовлення [Текст] / Х. Я. Сайко, Ю. В. Шаблінська // Молодий вчений.* – 2017. – №3. – С. 466 – 470.
10. Селиверстов В. И. *Речевые игры с детьми.* – М. : Академический проект, 2017. – 399 с.
  11. Эльконин Д. Б. *Психология игры / Д. Б. Эльконин.* – 2-е изд. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – 360 с.

УДК 376-056.264-053.4:159.947

Т. Г. Харченко

кандидат психологічних наук,
ст. викладач кафедри логопедії,
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

О. В. Лапченко

магістрант спеціальності
Спеціальна освіта
(Логопедія. Спеціальна психологія),
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЕКСКУРС ДОСЛІДЖЕННЯ ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

В статті представлено теоретичний аналіз досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених щодо вольової сфери дошкільників із порушеннями мовлення.

В статті представлений теоретичний аналіз досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених щодо вольової сфери дошкільників із порушеннями мовлення.

The article presents a theoretical analysis of the researches of domestic and foreign scientists regarding the volitional sphere of preschool children with speech disorders.

Ключові слова: воля, вольова сфера, вольова дія, мовленнєві порушення, дошкільники з порушеннями мовлення.

Ключевые слова: воля, волевая сфера, волевое действие, речевые нарушения, дошкольники с нарушениями речи.

Keywords: volition, volitional field, volitional action, speech impairment, preschoolers with speech disorders.

Постановка проблеми. Останнім часом проблема вивчення вольової сфери у дітей з мовленнєвими порушеннями стала дуже актуальною. За останні роки в нашій країні збільшилась кількість дітей з вадами мовлення, що супроводжуються

порушенням вольового процесу. Тому даний факт зумовив підвищену увагу дослідників до вивчення даної проблеми. У дошкільників із мовленнєвими порушеннями вчені відзначають слабку волю, низьку концентрацію уваги, проблеми пов'язані з довільним запам'ятовуванням та відтворенням інформації. Дослідження вольової сфери у дошкільників з мовленнєвими порушеннями важливо, як для науковців, так і для практиків, тому що воля являється стрижнем особистісного зростання дитини, вольова поведінка є одним з найбільш загальних і суттєвих проявів суб'єктності людини. Формування волі необхідне для подальшого розвитку дитини в процесі навчання і виховання, для її соціалізації. Якщо відсутні умови для розвитку вольової поведінки у дошкільному віці, то в подальшому цей факт негативно вплине на процес розвитку в дитини вольових якостей. Недостатньо розвинена воля у дошкільників із порушеннями мовлення призведе до зниження готовності до подальшого шкільного навчання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення вольової сфери у дошкільників із порушеннями мовлення були висвітлені в працях відомої дослідниці в галузі логопедії Р. Е. Левіної, вона дійшла висновку, що порушення мовлення об'єднує різноманітні форми відхилень у вольовій сфері. Такі вчені як Г. А. Волкова, Л. А. Зайцева, О. С. Орлова, В. І. Селіверстов, В. М. Шкловський вивчали вольову сферу у заїкуватих дітей дошкільного віку. Л. Ф. Спірова досліджувала вади фонематичного сприймання та їх вплив на вольову сферу дошкільника. Згідно з дослідженнями С. Ю. Коноплястої, А. Г. Обухівської, Т. В. Сак вольова сфера дітей з порушенням мовлення має свої особливості, пов'язані, перш за все, з комунікативними труднощами, в порівнянні з вольовою сферою дітей без мовленнєвих порушень. Вчені М. К. Шеремет, І. В. Мартиненко досліджували як мовленнєві порушення позначаються на розвитку вольової регуляції таких дітей.

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз наукових досліджень з питань особливостей вольової сфери у

дошкільників з порушеннями мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для повноцінного розвитку пізнавальної діяльності дитини, за Л. С. Виготським, а тим паче, дитини з порушеннями мовлення, необхідна злагоджена, взаємопов'язана між собою робота всіх психічних процесів: відчуття, сприймання, уваги, пам'яті, уявлення, уяви, мислення, мовлення [3]. Він вказував на тісний взаємозв'язок між пізнавальними та емоційно-вольовими процесами, стверджуючи, що розумова і вся психічна діяльність базується на вольових якостях дитини та супроводжується емоційними проявами, які можуть бути як негативними так і позитивними. Воля є одним з механізмів, що дозволяють дошкільнику, а потім і школяру керувати власною поведінкою. Також за допомогою мовлення дитина здатна керувати своєю поведінкою, оцінюючи її з точки зору інших, розглядаючи себе як об'єкт суспільних відносин. Тобто мовлення забезпечує оволодіння цим об'єктом за допомогою організації та планування власних дій і поведінки.

Досліджуючи вади фонематичного сприймання та їх вплив на вольову сферу дошкільника, А. В. Ястребова, Л. Ф. Спірова, Т. П. Бессонова, дійшли до висновку, що вади фонематичного сприймання мають пряму залежність від ступеня первинного чи вторинного недорозвитку фонематичного сприйняття має наслідки анатомічних та рухових порушень органів мовлення, в період розвитку мовлення ця патологія змінює і уповільнює розвиток емоційно-вольових і всіх пізнавальних психічних процесів, знижує взагалі пізнавальну активність дитини.

Ще до початку навчання в школі, зазначає В. К. Котирло, у дітей повинні бути вже закладені передумови для опанування навчальною діяльністю, навички саморегуляції, а саме – готовність сприймати та засвоювати необхідні прийоми та правила [5]. Тобто, специфічна активність, спрямована на організацію власної діяльності відповідно до визначених правил.

Саморегуляція переважної більшості дітей з порушенням мовлення, від-

значають Л. С. Волкова, С. Ю. Конопляста, Р. І. Лалаєва, С. В. Лауткіна, О. М. Мастюкова, В. В. Тарасун, М. К. Шеремет, виявляється у недостатній стійкій готовності до сприймання інформації та недостатній увазі [6, 8, 9]. Мовленнєві порушення негативно позначаються на розвитку вольової регуляції та словесної регуляції дій, що проявляється у несформованості узагальнювальної функції слова, граматичних структур, обмеженості лексичного запасу. Дошкільники з порушенням мовлення мають наступні особливості саморегуляції, вказують вищезазначені вчені: при тому, що діти досить впевнено сприймають сенсорні правила завдання, водночас їм важко засвоювати логічну частину інструкції; самоконтроль у процесі діяльності здійснюється в основному без урахування правил, які потребують осмислення; у процесі виконання логічна частина завдання випускається майже повністю; на завершальному етапі діяльності вони не можуть зіставити отримані результати із заданими. У таких дошкільнят виникають труднощі в організації рухового контролю, що негативно відображається на розвитку дій, спрямованих на вирішення конкретного завдання.

У старших дошкільників, стверджує В. К. Котирло, до початку шкільного навчання повинна бути сформована емоційно-вольова готовність [5]. Під емоційно-вольовою готовністю він розуміє певну ступінь сформованості цілеспрямованих на оволодіння грамотою пізнавальних психічних процесів; навчочок самостійної роботи; вміння долати сильні труднощі; оволодіння основними правилами поведінки; вміння правильно оцінити свою роботу.

І. В. Мартиненко досліджувала готовність до навчання у школі та особливості вольової регуляції дітей дошкільного віку з порушенням мовлення [10]. В процесі виконання завдання за зразком у більшості дітей, дослідниця виявила несформовані вміння орієнтуватися у завданні та планувати його виконання, недосконалість процесуального і підсумкового самоконтролю та контролю в процесі виконання всього завдання, недостатній мовленнєвий супровід дій.

Р. Є. Левіна та Г. В. Чірка наголошують, що неповноцінна мовленнєва

діяльність негативно впливає на формування у дітей із вадами мовлення інтелектуальної, вольової, сенсорної сфер, пояснюючи це взаємозв'язком мовленнєвих порушень зі всіма сторонами їх психічного розвитку [7, 11]. Вчені говорять про те, що наприклад, у дітей з тяжкими вадами мовлення спостерігаються значні порушення вольової сфери, а також їм властивий досить низький рівень розвитку уваги, який проявляється в її недостатній стійкості, дифузності, обмеженості можливостей у розподілі уваги.

У дошкільників з порушенням мовлення, відзначають С. Ю. Конопляста і Т. В. Сак впродовж виховання у дитячому навчальному закладі спостерігається недорозвинення усіх структурних компонентів довільного поведінкового акту, це і запам'ятовування й усвідомлення інструкції, вироблення й утримування внутрішнього плану дій, оперативний та кінцевий самоконтроль [4]. Труднощі, які виникають під час виконання завдання за правилами у цієї категорії дітей в меншому ступіні пов'язані з нерозумінням правил, ніж з труднощами їх виконання, що зумовлені недоліками формування внутрішнього плану дій як інтелектуального структурного компоненту довільної діяльності. Вчені говорять про те, що більшість дітей дошкільного віку з порушенням мовлення мають слабку саморегуляцію, яка виявляється вже під час ознайомлення з інструкцією, адже вони враховують лише частину вимог, не дотримуються послідовності виконання.

Вчені І. О. Гришанова та С. Л. Белих, досліджуючи саморегуляцію дітей із мовленнєвими порушеннями, провели експериментальне дослідження динаміки їх комунікативної компетентності, що проходило у рамках корекційно-розвиваючого навчання в курсі вивчення англійської мови [1]. В ході цього експерименту було визначено, що основну роль в підвищенні регулятивних здібностей дитини в комунікативній сфері має інтелектуальна функція (комунікативна компетентність), а інтелектуальні способи регуляції є такими формами, що мають компенсаторний характер. Тому психолого-педагогічну

корекцію потрібно спрямовувати одночасно на розвиток когнітивних та емоційно-вольових процесів.

Вчена С. М. Валявко досліджувала мотивацію у старших дошкільників із ЗНМ та запропонувала методику діагностики мотивації у дітей з даним порушенням мовлення [2]. За допомогою запропонованої методики було визначено статистично достовірні відмінності серед старших дошкільників із ЗНМ. Автор зазначила – діти із ЗНМ являють собою неоднорідну групу за ступенем сформованості мотивації до виправлення мовленнєвих порушень: одні дошкільники мають слабкий мотив до виправлення мовленнєвої вади, а інші діти навпаки, мають високий рівень мотивації. Задача логопеда, спеціального психолога, виявивши дітей зі слабким мотивом, якомога раніше розпочати активну корекцію не тільки мовлення, а і вольового процесу.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Проблема вивчення вольової сфери у дітей з мовленнєвими порушеннями, чисельність яких з кожним роком зростає, досліджувалася і продовжує досліджуватися багатьма вченими-корекціоністами. Вони відзначають у дошкільників із мовленнєвими порушеннями: слабку волю, низьку концентрацію уваги, низький рівень довільного запам'ятовування і відтворення інформації та самоконтролю і саморегуляції. Через недостатньо розвинений вольовий процес у даній категорії дітей виникають труднощі у засвоєнні граматики та зниження готовності до шкільного навчання. В подальшому ми ставимо задачу більш ґрунтовно вивчити теоретичні праці вітчизняних та зарубіжних вчених та на практиці дослідити особливості вольового процесу у дошкільників із мовленнєвими порушеннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белых С. Л., Гришанова И. А. Изучение компенсаторных форм саморегуляции на примере исследования динамики коммуникативной компетентности детей с речевыми нарушениями / С. Л. Белых, И. А. Гришанова // Психологическая наука и образование. – 2000, № 4. – С. 14 – 26.

2. Валявко С. М. Особенности мотивации старших дошкольников с общим недоразвитием речи. Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук. – Москва, 2006. – 188 с.
3. Выготский Л. С. Психология развития человека. – М.: Изд-во Эксмо, 2005. – 1136 с.
4. Конопляста С. Ю. Логопсихология: Навчальний посібник / С. Ю. Конопляста, Т. В. Сак; за ред. М. К. Шеремет – К.: Знання, 2010. – 293 с.
5. Котырло В. К. Развитие волевого поведения у дошкольников / В. К. Котырло. – Киев: Радянська школа, 1971 – 196 с.
6. Лауткина С. В. Логопсихология. – Витебск: Изд-во УО «ВГУ им. П. М. Машерова», 2007. – 150 с.
7. Левина Р. Е. Нарушение речи и письма у детей [Текст]: избр. тр. / Ред.-сост. Г. В. Чиркина, П. Б. Шошин. – М.: Аркти, 2005. – 221 с.
8. Логопедія. Підручник. Третє видання, перероблене та доповнене. / [М. К. Шеремет, В. В. Тарасун, С. Ю. Конопляста та ін.]; за ред. М. К. Шеремет. – К.: Слово, 2014. – 672 с.
9. Логопедія: учеб. пособ. для студентов пед. ин-тов по спец. «Дефектология» / Л. С. Волкова, Р. И. Лалаева, Е. М. Мастюкова и др.; под ред. Л. С. Волковой. – М.: Просвещение, 1989. – 528 с.
10. Мартиненко І. В. Методика формування комунікативних вмінь у дітей старшого дошкільного віку із порушеннями мовленнєвого розвитку / І. В. Мартиненко // Логопедія. – 2012. – № 2. – С. 44 – 48.
11. Методы обследования речи у детей: Пособие по диагностике речевых нарушений / Под общ. ред Г. В. Чиркиной. – 4-е изд. доп. – М.: АРКТИ, 2005. – 240 с.
12. Ястребова А. В. Учителю о детях с недостатками речи / А. В. Ястребова, Л. Ф. Спирина Л. Ф., Т. П. Бессонова. – 2-е изд. – М.: АРКТИ, 1997. – 131 с.

УДК 376-056.264.053.5:316.62

Т. Г. Харченко*кандидат психологічних наук,
ст. викладач кафедри логопедії,
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка***Т. М. Підлісна***магістрант спеціальності
Спеціальна освіта
(Логопедія. Спеціальна психологія),
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка*

ПОВЕДІНКОВІ ОСОБЛИВОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПОРУШЕННЯМ ПИСЬМА В НАУКОВИХ ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

В статті представлений теоретичний аналіз психолого-педагогічних досліджень присвячених особливостям поведінки молодших школярів які мають порушення письма.

В статье представлен теоретический анализ психолого-педагогических исследований посвященных особенностям поведения младших школьников имеющих нарушения письма.

The article presents a theoretical analysis of psychological and pedagogical research devoted to the peculiarities of behavior of junior schoolchildren with violations of writing.

Ключові слова: поведінка, порушення письма, дисграфія, молодші школярі.

Ключевые слова: поведение, нарушение письма, дисграфия, младшие школьники.

Keywords: behavior, violation of writing, dysgraphia, younger schoolchildren.

Постановка проблеми. Кількість молодших школярів, які відчують труднощі в засвоєнні письма в освітніх закладах на сьогодні збільшується. І це не випадково, адже письмо являє собою складну усвідомлену форму мовленнєвої діяльності, до якої дитина вступаючи до початкової школи повинна бути готовою. Науковцями доведено, що письмо формується у людини свідомо в 5 – 7 років, в процесі усвідомленого навчання, а його розлад має системний характер, тобто письмо порушується як цілісна система, цілісний психічний процес. Діти з таким

порушенням зазвичай мають специфічні поведінкові особливості, що проявляються в прагненні наполягати на своєму, незрілості поведінкової саморегуляції, тенденції до непослуху, відмовою від вступу в міжособистісні та групові стосунки з однолітками, неадекватною самооцінкою, агресивною або захисною поведінкою, яка відлякує оточуючих, проявами тривожності, елементами аутичності в поведінці. Звичайно ж, не можна говорити, що такі поведінкові особливості притаманні всім дітям з даним порушенням, проте вони зустрічаються дуже часто. Тому такі молодші школярі потребують психолого-педагогічної корекції не тільки пізнавальної, а і особистісної сфери, зокрема поведінки. Це зумовлює досконало вивчати дану проблему, щоб в подальшому надавати ефективний психолого-педагогічний супровід дітям з порушенням письма.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження поведінки молодших школярів пов'язані з іменами таких відомих вчених як Л. С. Виготський, В. І. Гарбузов, О. В. Запорожець, О. І. Захаров, В. В. Ковальов, Д. Б. Ельконін, в своїх роботах вони приділили достатньо уваги висвітленню основних характеристик поведінки молодших школярів як з нормативним психічним розвитком, так і з порушеним. Сучасні наукові уявлення про механізми, симптоматику, класифікацію дисграфії, методи її виявлення корекції та профілактики завдячують науковим дослідженням А. С. Винокур, Р. Є. Левіної, О. Р. Лурії, О. М. Мастюкової, Є. Ф. Собонович, О. О. Токаревої, М. Ю. Хватцева. Сьогодні вивченням особливостей порушення письма у дітей та їх поведінкових особливостей займаються: Л. І. Бартенева, С. Ю. Конопляста, О. М. Корнев, Р. І. Лалаєва, Л. Г. Парамонова, І. М. Садовнікова, Л. Ф. Спірова, Л. С. Цветкова, Н. В. Черденченко, М. К. Шеремет, С. М. Шаховська.

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз наукових психолого-педагогічних досліджень з питань особливостей поведінки молодших школярів з порушенням письма.

Виклад основного матеріалу. Порушення читання і письма серед дітей молодшого шкільного віку з нормальним інтелектом поширені у всьому світі.